

„Zatím s nimi nejsou problémy“

Mediální obraz azylantů a jejich integrace do české společnosti

Alice Szczepaniková

Obsah

Úvod: není uprchlík jako uprchlík	2
Soubor analyzovaných článků.....	3
Azylanti v českých médiích	4
Příběhy uprchlíků	4
Těžkosti s integrací: jazyk, práce, bydlení a vztahy s majoritou.....	6
Uprchlíká celebrita	9
Další aktéři integrace: nevládní organizace a Evropská unie.....	9
Uprchlíci a kriminalita	10
Co na to uprchlíci?: zpráva o <i>focus group</i>	10
Když se řekne integrace	11
Jak „nás“ vidí média.....	11
Alternativy.....	12
Několik doporučení pro novináře.....	13
Závěr.....	14
Příloha: seznam analyzovaných článků.....	16

Úvod: není uprchlík jako uprchlík

Když se zeptáte někoho z okruhu lidí zabývajících se uprchlickou problematikou na to, jaký je podle ní/něj obraz uprchlíků, který vytvářejí česká média, nejspíše vám bez delšího přemýšlení odpoví, že negativní. S touto počáteční hypotézou jsem i já přistupovala k této analýze. Velmi záhy jsem však zjistila, že v českých médiích jsou uprchlíci zobrazováni velmi různě, často v závislosti na tom, jaký mají v zemi právní status. Mnohem častěji se píše o žadatelích o azyl, tedy o těch, kteří se teprve ucházejí o možnost v České republice zůstat natrvalo. O poznání méně se čtenáři dočtou o azylantech, tedy o lidech, kterým byl již status uprchlíka přiznán a (formálně) mají téměř stejná práva a povinnosti jako čeští občané.¹ Položila jsem si proto následující otázku: jaký je obraz uprchlíků jako lidí, kteří Českou republikou jen neprocházejí či nejsou od většinové společnosti odděleni zdmi uprchlických táborů, ale jako našich současných či budoucích sousedů, spolupracovníků a spoluobčanů, tedy lidí, kteří dostali možnost se v české společnosti usadit natrvalo? Pro účely této analýzy jsem se zaměřila jen na texty týkající se azylantů, tedy těch, kteří byli v České republice přijati, ať už jako političtí uprchlíci nebo z humanitárních důvodů.² V následujícím textu budu slova uprchlík a azylant používat jako synonyma.

Dle nejnovějších statistik zveřejňovaných Odborem azylové a migrační politiky byl u nás od roku 1990 do konce dubna 2006 azyl přidělen celkem 2,933 osobám.³ Jedná se tedy o poměrně malou skupinu lidí. V celkovém souhrnu byl azyl udělen nejčastěji občanům Rumunska, následují občané Ruska (ve většině případů jde o obyvatele Čečenska), dále pak Afghánci, Bělorusové, Arméni a další. Pro jejich začlenění do české společnosti vláda schválila koncepci integrace azylantů.⁴ Jejimi hlavními pilíři jsou: zajištění bydlení, výuka českého jazyka a pracovní zařazení. Ačkoli jsou tyto tři oblasti pro život azylantů klíčové, odborníci na postavení cizinců se shodují v tom, že integrace není jen jednostranný proces začleňování cizinců do neměnné „masy“ většinové společnosti. Jde o oboustranný proces, který je do značné míry předurčen otevřeností majoritní společnosti, její informovaností a

¹ Výjimkou je volební právo.

² Odbor azylové a migrační politiky, který je v rámci Ministerstva vnitra České republiky za rozhodování o azylech odpovědný, může udělit dva typy azylu: 1) z důvodů obav z pronásledování definovaných v Ženevské konvenci o postavení uprchlíků z roku 1951 a 2) z humanitárních důvodů, kdy podmínky uvedené v konvenci nemusí být nutně splněny.

³ Dostupné na <http://www.mvcr.cz/statistiky/azyl.html>

⁴ Text Usnesení vlády ČR č. 5 ze dne 4. ledna 2006 o zabezpečení integrace azylantů v roce 2006 je dostupný na <http://www.vlada.cz>.

schopností absorbovat a nikoli pouze tolerovat odlišnosti. Tyto postoje jsou dnes významně formovány prostřednictvím masmédií. Ta však neprodukuje jednotný obraz cizinců. Domnívám se, že je důležité analyzovat, jak zobrazují jednotlivé skupiny, a ptát se, jaké mají tyto obrazy důsledky pro jejich postavení ve společnosti.

Následující text je rozdělen do čtyř sekcí. Nejprve stručně popíši kritéria výběru textů k analýze, poté představím výsledky analýzy rozdělené do pěti tématických skupin podle dominantních charakteristik obsahu jednotlivých textů. Ve třetí části představím výstupy z tzv. *focus group*, tedy řízené skupinové diskuse s azylanty na téma integrace a zobrazování uprchlíků v českých médiích. Tato část je doplněna o několik doporučení novinářům, tak jak je definovali sami zúčastnění uprchlíci. V závěru pak shrnu výsledky obou metod: mediální analýzy i *focus group*.

Soubor analyzovaných článků

Předmětem analýzy byly články z produkce celostátních a regionálních deníků a časopisů (databáze Anopress) v období od 1.4.2005 do 10.5.2006. Výběr byl zadán kořenou klíčových slov: *uprchlík*, *běženec*, *přistěhovalec*, *utečenec*, *azylant* a slova *integrace* pokud se vyskytlo v blízkosti některého z těchto pěti klíčových slov. Z množství článků vygenerovaných těmito klíčovými slovy jsem pro analýzu shledala relevantními 43 textů. Základní kritéria pro výběr byla, že text:

1. Pojednával o uprchlictví v českém kontextu.
2. Vztahoval se k lidem, kteří v České republice dostali azyl (vyloučeno bylo množství článků pojednávající například o aktivitách převaděčů na hranicích, zpříšňování režimu na hranicích, klesajícím počtu uprchlíků, ale také o životě a aktivitách v pobytových azylových střediscích, kde jsou ubytováni žadatelé o azyl).
3. Zobrazoval uprchlíky jako aktéry, nebo o nich alespoň cíleně informoval (nešlo tedy pouze o letmé zmínky, obecné komentáře, pozvánky na kulturní akce či anotace knih).

Konečný soubor analyzovaných textů pocházel v naprosté většině případů z deníků. Pouze čtyři články byly publikovány v časopisech: Týden (2x) a Víkend Hospodářských novin (2x). Deníky byly zastoupeny následovně: Mladá Fronta Dnes (18x), Právo (9x), Lidové noviny (7x), Hospodářské noviny (2x), Metro (1x). Šíp (1x) a Deník Mostecká (1x). Výsledný soubor

byl z formálního hlediska poměrně různorodý - šlo o zprávy, reportáže, dopisy čtenářů a názory.

Azylanti v českých médiích

Nemají to lehké, ale snaží se a zatím s nimi nejsou problémy – takto by se zjednodušeně dal vyjádřit obraz azylantů v českých médiích. Na rozdíl od mých původních očekávání ukázala analýza vybraných článků, že uprchlíci, kteří v České republice získali azyl a tedy i povolení k trvalému pobytu s výhledem na možnost získání občanství (standardně po 5 letech) jsou v médiích prezentováni převážně pozitivně. Podívejme se však blíže, v jakých kontextech k tomu dochází a jak jsou tyto obrazy tvořeny. Analyzované texty jsem dle jejich dominantních obsahových charakteristik rozčlenila do pěti tematických kategorií: 1) příběhy uprchlíků; 2) těžkosti s integrací: jazyk, práce, bydlení a vztahy s majoritou; 3) uprchlická celebrita; 4) další aktéři integrace: nevládní organizace a Evropská unie; 5) azylanti a kriminalita. Tyto kategorie samozřejmě nelze chápat jako vzájemně zcela oddělené, v některých případech se překrývají nebo je možné zařadit jeden text do více tematických skupin zároveň. Domnívám se však, že dobře ilustrují charakteristické typy zobrazování azylantů v médiích.

Příběhy uprchlíků

Do této kategorie bylo zařazeno celkem devět článků, šest z nich pojednávalo o konkrétním příběhu jednoho člověka či rodiny, ve zbylých třech byl příběh uprchlíka součástí rozsáhlejšího textu o dalších tématech (situace ukrajinských dělníků v České republice, aktivity vietnamské komunity, popis akce uskutečněné v rámci projektu Správy uprchlických zařízení Pod jedním sluncem). Jaké byly základní charakteristiky zobrazovaných uprchlíků? Ve všech sedmi případech, kdy bylo zmíněno jejich vzdělání, šlo o vysokoškoláky, kteří zastávali (v zemi původu či aktuálně v České republice) profese jako novinářka, inženýr, majitel softwarové firmy, podnikatel, akademický sochař. Jejich věk se pohyboval maximálně kolem 40 let. Pouze jeden článek popisoval příběh ženy uprchlice, zatímco pět textů se zaměřovalo na muže a tři pojednávaly o uprchlické rodině, ovšem se zviditelněním příběhu či charakteristik mužů. Zajímavé je, že nepřevládala žádná národnost zobrazovaných uprchlíků - co příběh, to jiná země původu.⁵

⁵ Konkrétně šlo o: Arménii, Bělorusko, Čečensko, Guineu, Irán, Kazachstán, Srí Lanku, Ukrajinu a Vietnam.

Ve většině textů byli azylantů prezentováni jednoznačně v pozitivním světle jako aktivní a zajímaví lidé, kteří jsou schopni překonat počáteční obtíže se začleněním do společnosti: *Jeho cesta do českých uměleckých kruhů ale byla strastiplná. »Dělejte radši něco jiného, tady je českých malířů a sochařů spousta,« opakovali mu v Mánesu. První zakázky získal až poté, když uspěl Německu* (18.11.2005, Hospodářské noviny - Víkend, Jiří Leschtina, O zapadlých očích nevolníků z Ukrajiny). V jiném příběhu je uprchlík ze Srí Lanky vykreslen jako skutečný přínos pro českou společnost, který je jen třeba objevit a docenit: *"Dověděl jsem se jeho příběh a dal mu příležitost. Je skromný a pracovitý. Pro nás je to jenom plus, že cizokrajná jídla připravuje skutečný odborník," říká Miroslav Švancara, šéf restaurace Národní dům* (07.07.2005, MF Dnes, (brn), Z českých jídel je nejlepší guláš, říká kuchař ze Srí Lanky). V článku o vietnamské komunitě v Čechách je integrace vietnamského azylanta vykreslena jako bezproblémový proces: *Když v roce 1992 vietnamské velvyslanectví neprodloužilo Pham Huu Uyenovi pas, požádal o politický azyl. Získal ho během dvou týdnů. Až v roce 2000 se ale pan Uyen stal českým občanem. To již úspěšně podnikal* (02.09.2005, Hospodářské noviny – Víkend, Jiří Leschtina, Nahlas proti vlastní bezmocnosti).

V dalších třech článcích však byly více akcentovány problémy, které pramení z nedostatečného zvládnutí českého jazyka a následných obtíží s nacházením práce. Jejich autoři poukazovali také na pocity izolovanosti a osamělosti uprchlíků v cizí zemi. Ani v těchto případech však nebyli uprchlíci prezentováni v negativním světle, naopak, články se spíše snažily poukázat na okolnosti, které k jejich neradostné situaci přispívají, jako je dlouhodobý pobyt v táboře či například nájem, který neodpovídá příjmům uprchlíka, a poukazovaly na snahu azylantů tuto situaci měnit a své problémy vyřešit: *"Chci pracovat a dělal bych cokoliv. Třeba řidiče nebo svářeče, na to mám průkazy. Brání mi ale jazyková bariéra," vysvětluje velmi lámanou češtinou Íránec. Češtinu se sice učil v uprchlickém táboře, ale bez kontaktu s běžnými lidmi je to málo* (10.01.2006, MF Dnes, (pav), Cítím se tu jako ve vězení, říká uprchlík z Íránu).

Většina textů se také, byť jen okrajově, dotýkala vztahů uprchlíků s českou populací; ty byly ve všech v případech vyhodnoceny jako bezproblémové: *"Cítíme se tu už jako doma," říká spokojeně čtyřnásobná babička Kariene Sarkisjanová. "Lidé jsou dobří, je tu klid, nemáme žádné problémy," dodává žena, která stejně jako její manžel a synové pracuje ve firmě na výrobu oken* (11.08.2005, MF Dnes, Ivana Lesková, Cítíme se tu dobře, říká Arménka, jejíž

rodina se zabydlela ve Stonavě). Objevily se i zmínky o tom, jak čeští občané uprchlíkům pomohli: *Alespoň základní vybavení, pár židlí, ledničku, povlečení a další drobnosti pomohla dát dohromady neformální sbírka. "Jen jsem rozeslal mail přátelům, zda by nepomohli. A odpovědi začaly chodit i od lidí, které vůbec neznám," přiznává Štefanec* (10.02.2006, Lidové noviny, Jiřina Veselá, Čečenská rodina má nový domov). A nechyběly výrazy vděčnosti uprchlíků vůči těm, kteří jim podali pomocnou ruku: *Coby azylant mluví o vděčnosti, že se ho v Olomouci ujali manželé Prejzovi. "Jsou moje nová rodina, máma a táta, moc jim děkuji," spíná ruce ve všeobsažném gestu* (07.07.2005, MF Dnes, (brm), Z českých jídel je nejlepší guláš, říká kuchař ze Srí Lanky). Pozitivní je také fakt, že většina autorů těchto „uprchlických příběhů“ se snažila českým čtenářům přiblížit důvody odchodu uprchlíků z jejich zemí původů. V pěti z devíti článků byl situaci v zemích původu věnován značný prostor. Ve všech článcích se objevují přímá vyjádření samotných azylantů. Nelze tedy říci, že v nich figurují pouze jako pasivní objekty popisů a hodnocení novinářů.

Co se týče umístění těchto textů v médiích, jednoznačně vede MF Dnes – příběh uprchlíků umístila na stránkách svých regionálních rubrik až v pěti případech, následují Hospodářské noviny, které na stránkách své přílohy Víkend publikovaly dvakrát rozsáhlejší text o problematice cizinců v České republice, v jejichž rámci se objevily i příběhy uprchlíků (autorem obou textů je Jiří Leschtina), jedenkrát se také příběh objevil v časopise Týden.

Obecně lze říci, že z analyzovaných textů vyvstává obraz typického azylanta jakožto muže, vysokoškolačka, středního věku, který práci buď již má, anebo ji alespoň aktivně hledá.

Těžkosti s integrací: jazyk, práce, bydlení a vztahy s majoritou

Tato kategorie obsahovala celkem nejvíce – 16 – článků. I zde se objevují zmínky o osudech konkrétních azylantů, není jim však věnován takový prostor jako tomu bylo v předchozí kategorii. Uprchlíci v těchto textech vystupují spíše jako někdo, o kom se mluví, než jako aktivní aktéři. V rámci této skupiny textů vystupují do popředí tři hlavní témata: bydlení pro azylanty a přístup obcí k přidělování integračních bytů, specifické těžkosti, kterým azylanti při pokusech o integraci čelí a postoje české veřejnosti k systému podpory azylantů.

Podívejme se tedy nejprve, jak byla médií prezentována politika státu přidělit každé obci, která se rozhodne vyčlenit byt pro azylanta, dotace nejen na každého člověka, který se do bytu přistěhuje, ale také prostředky na rozvoj infrastruktury obce. Většina článků poměrně věcně

informovala o možnosti získat státní dotace: *Města, která azylantům nabídla bydlení v rámci státního integračního programu, získala dotaci z ministerstva vnitra v celkové výši jeden milion 89 tisíc korun. Část dotace musí být použita na bydlení pro azylanty, zbytek putuje do obecní kasy* (21.11.2005, MF Dnes, Iva Hosmanová, Azylanti získali v kraji nové domovy). V textech byl také dán prostor představitelům obcí, které této možnosti již využily. Ti o ní referovali převážně pozitivně: *Město je často vyzýváno ministerstvem vnitra, aby přijalo azylanty. "Poprvé jsme nabídky státu využili. Tento pán se chová slušně a nedělá problémy," uvedl primátor Vladimír Bártl* (15.04.2005, Deník Mostecka, vok, Mostečané poprvé schovají azylanta); nebo: *Zmínil starostku jedné obce ze severu Čech, která si chválí pobyt třiceti azylantů. "Sdělila mi, že jsou to perfektní rodiny," dodal primátor* (15.04.2005, Deník Mostecka, vok, Mostečané poprvé schovají azylanta). V textech bylo poměrně často zdůrazňováno, že azylanti nedělají problémy. Z tohoto faktu lze tedy usoudit, že jsou vnímáni a prezentováni jako potenciálně problematická skupina: *Praha přidělila za uplynulých devět let 88 bytů uprchlíkům. Vyřešila tím bydlení 177 lidí. Podle magistrátu nejsou s lidmi, kteří v České republice získali azyl, skoro žádné problémy. Letos by mělo město ubytovat podle doporučení vlády dalších 24 uprchlíků* (4.7.2005, MF Dnes, (ČTK), Uprchlíci získali v Praze desítky bytů).

Tyto články také poukazují na nejistotu obcí, které mají zájem dostat státní dotaci, ale obávají se negativní reakce svých obyvatel, mají obavu z problémových azylantů či z toho, že uprchlík po čase z bytu odejde a obec bude muset část státní dotace vrátet. Obecně však vyvolávají dojem, že stále více obcí se rozhoduje tuto možnost vyzkoušet.

Nejčastěji zmiňovanou obtíž, které uznání uprchlíci čelí, byla neschopnost najít si práci. Ta byla autory článků přičítána buď nedostatečné znalosti českého jazyka nebo spíše strukturálním příčinám, jako je například přidělení integračního bytu azylantovi v regionu s vysokou nezaměstnaností či obtíže při uznávání dokladů o vzdělání ze země původu. Opět je však zdůrazňována snaha azylantů práci si najít, nejsou tedy prezentováni jako pasivní lidé využívající českého systému sociálního zabezpečení, ale spíše jako jedinci, kteří se snaží svou situaci aktivně měnit: *Zachar Dagaev z Čečenska, který získal azyl v Česku před dvěma lety, není jediný, kdo se rozhodl ze severních Čech odstěhovat do Prahy. Doufá, že tam najde zaměstnání snadněji* (30.04.2005, MF Dnes, Adéla Pospíchalová, Práce je v Ústí pro azylanty málo). Jiné články zase ukazují optimistické případy kdy po čase azylanti přece jen práci našli: *Když se šestičlenná rodina Rimmy Poudové z Běloruska ocitla v Plzni, měla za sebou tři roky*

v uprchlickém táboře v Bělé pod Bezdězem a téměř dva roky bydlení v Ústí nad Labem, kde ovšem členové rodiny obtížně hledali práci. Ted' už žijí rok a půl v Plzni, pracují a jsou zde spokojeni (15.03.2006, MF Dnes, (gal), Nejvíce azylantů přišlo z bývalého SSSR). Zaznívá také kritika státních institucí, které nevytvářejí vhodné prostředí pro využití potenciálu uprchlíků. I zde jsou azylanti prezentováni jako lidé s vysokým stupněm vzdělání: *Mezi azylanty je podstatně více vysokoškoláků než v české společnosti obecně, přesto mívají problémy najít si zaměstnání. Připravovat se na trh práce jim pomáhají hlavně neziskové organizace, protože státní úředníci dávají od cizinců v okamžiku udělení azylu ruce pryč; posílají jim peníze, ale nijak s nimi nepracují, a to ani na místní úrovni* (20.02.2006, Týden, red, Krutá realita šťastného uprchlíka, ale může být i hůře). Ani v této skupině článků nechybí citace projevů vděčnosti uprchlíků vůči většinové společnosti: *Už od jara žije v Rokycanech Jelena Ugasová se svým synem a po několika letech nejistoty si může říci: Tady jsem doma. „Není to fráze, jsem vděčná za to, co všechno pro mě tato republika udělala“* (21.11.2005, MF Dnes, Iva Hosmanová, Azylanti získali v kraji nové domovy).

Prostor byl dán také hlasům obyvatel z obcí, které uprchlíky přijímají. Ti jsou k integrační politice státu kritičtí a to proto, že mají pocit, že jsou uprchlíci upřednostňováni na úkor místních občanů, kteří by měli mít v přidělování bytů přednost: *"Moc se mi přidělování bytů azylantům nelíbí. Máme dvě děti a už roky žádáme o byt, který pro nás nemají. Kdyby tu byly byty, o které nemá nikdo zájem, pak by bylo vše v pořádku,"* naznačuje paní Kateřina z Klatov, *že mnoho lidí má výhrady, i když nikam nepíše* (12.04.2005, MF Dnes, Iva Hosmanová, Žijí v Čechách, jazyk se teprve učí). Jen ojediněle se však vyskytují články, které by se zabývaly běžnými interakcemi mezi českou populací a uprchlíky. Lze tedy nabýt dojmu, že azylanti příliš nepřicházejí do styku s místními občany a snadno pak dochází k tomu, že si někteří starousedlíci myslí, že české úřady přichozí cizince příliš zvýhodňují. Výjimku představoval krátký text, ve kterém autorka děkovala učitelkám pražské základní školy za vlídné přijetí dětí azylantů: *Třídní učitelka dokázala Čečence Chabiba tak přivítat, že ostatní jsou rádi, když mohou vedle něho sedět, a paní učitelka Jiříčková tu malou Čečenku označila za nejlepší počítačku ze třídy* (13.12.2005, Lidové noviny, Jiřina Šiklová, Poděkování učitelkám jedné základní školy).

Texty této tematické kategorie se v naprosté většině případů objevily v regionálních rubrikách denního tisku s jasnou převahou MF Dnes (11x), následovaly Lidové noviny (2x) a po jednom článku v Deníku Mostecka, Právu a časopise Týden.

Integrace byla v analyzovaných textech vykreslována jako proces komplikovaný, vyžadující splnění ne zcela samozřejmých podmínek jak na straně azylantů (zvládnutí jazyka, schopnost najít si práci), tak i na straně dalších aktérů, v tomto případě zejména obcí, které dosud poměrně málo využívají možnosti nabídnout azylantům byty a získat tak státní dotace. V textech se objevují časté zmínky o aktivitě samotných azylantů a o převážně otevřeném postoji české veřejnosti a její ochotě pomoci. Média dávají prostor i zdrženlivým hlasům nesouhlasu na straně místních obyvatel, kteří se cítí státní pozorností věnovanou uprchlíkům ohroženi v uspokojování svých potřeb. Tento tón však v textech nebyl dominantní.

Uprchlická celebrita

Do této kategorie článků jsem zařadila sedm textů, které v dubnu roku 2005 referovaly o situaci ázerbájdžánského disidenta, jenž dostal v České republice azyl. Poměrně značně mediálně zviditelněný Sadaj Nazarov byl téměř čtyři měsíce ázerbájdžánskými úřady zadržován poté, co přijel z České republiky do Ázerbajdžánu navštívit svého nemocného otce. V textech byl opakovaně zdůrazňován jeho status: profesor, disident, bývalý poradce prezidenta a hlavně někdo, o koho mají české úřady starost: *Profesor Nazarov, bývalý poradce ázerbájdžánského premiéra, je v ČR od roku 1997 chráněn politickým azylem* (28.04.2005, Lidové noviny, (ČTK), Ázerbájdžánský uprchlík je zpět v ČR). Stručné zprávy o tom, jak se jeho situace a možnost návratu do Čech vyvíjí, byly jedny z mála článků o azylantovi, které se v denících dostaly nad rámec regionálních rubrik a objevily se v celostátním tisku: Lidové noviny (3x), Hospodářské noviny (2x), Právo (1x), Metro (1x).

Další aktéři integrace: nevládní organizace a Evropská unie

Osm článků v této tematické sekci informovalo o aktivitách nevládních organizací zaměřujících se na podporu azylantů či o integračních projektech financovaných Evropskou unií. Zprávy měly spíše informační charakter. Dva články v regionálních rubrikách Práva a MF Dnes se věnovaly projektu organizace Slovo 21 „Rodina odvedle“, který má za cíl podpořit setkávání uprchlíků s českými občany formou vzájemných pozvání na oběd. Média projekt prezentovala veskrze pozitivně, zmiňovány byly pouze obtíže s hledáním zájemců jak na straně uprchlíků, tak i Čechů, kteří by je pozvali na oběd do rodiny. V kontextu tohoto projektu jsou opět zmiňovány pozitivní reakce české populace na přítomnost azylantů: *Při předcházejících ročnících se pořadatelé setkávali s tím, že si Češi měli tendenci vybírat, které národnosti doma přijmou a které ne. Jiřina Bělohoubková však rozdíl mezi lidmi nedělá.*

"Dejte pokoj, nám je to jedno jaké národnosti naši hosté budou. Můj bratr kdysi emigroval do ciziny a taky mu tam pomohli. Máme tedy co vrátet," říká žena (04.05.2006, MF Dnes, Magdalena Sodomková, Češi pozvou cizince na oběd).

Obecně lze říci, že se nevládním organizacím čas od času daří o své činnosti informovat převážně celostátní deníky, které pak ukazují tyto aktivity v pozitivním světle. Co se týče umístění těchto zpráv v jednotlivých médiích, vede Právo (4x), následuje MF Dnes (2x), Lidové noviny (1x) a Šíp (1x).

Uprchlíci a kriminalita

Média obvykle bývají kritizována za to, že uprchlíky příliš snadno a příliš často spojují s ilegality, ne-li přímo s kriminalitou. Domnívám se, že se tak často děje v souvislosti se způsoby, kterými se uprchlíci do cílových zemí dostávají v situaci, kdy „pevnost Evropa“ jiné možnosti nenabízí. Analýza článků pojednávajících výhradně o azylantech však ukázala, že ti, kterým byl v České republice azyl udělen, jsou v médiích dávání do souvislosti s kriminalitou jen výjimečně. Do této tematické skupiny byly proto zařazeny pouze tři články, které se objevily ke sklonku roku 2005 v deníku Právo. Šlo o případ skupiny, která obchodovala s kokainem a pervitinem a jejímž hlavním organizátorem měl údajně být muž srbské národnosti, jemuž Česká republika poskytla azyl z humanitárních důvodů. Dále se jednalo o kauzu běloruského azylanta, který neúspěšně obvinil policistu z toho, že mu v roce 2003 při zásahu za účelem prokázání totožnosti zlomil krček čelisti. V obou případech šlo o poměrně suché a stručné zprávy, ve kterých jednou figuroval azylant jako možný pachatel a podruhé jako potenciální oběť trestného činu. Nelze tedy říci, že by se ve zobrazování azylantů projevovala silná tendence asociovat je s kriminálními aktivitami.

Co na to uprchlíci?: zpráva o *focus group*

Pro doplnění a obohacení výstupů z analýzy mediální produkce byla zorganizována řízená skupinová diskuse, tzv. *focus group*, které se zúčastnilo sedm azylantů.⁶ Diskuse se zaměřila na téma integrace a zobrazování uprchlíků v českých médiích. Setkání se uskutečnilo 12.5.2005 v prostorách pražské kanceláře UNHCR.

⁶ Diskuse se zúčastnily tři ženy z Arménie, dvě ženy z Běloruska, jeden muž z Běloruska a jedna žena ze Sierra Leone. Všichni účastníci měli v České republice status uprchlíka, čtyři účastnice již dokonce získaly české občanství. Délka jejich pobytu v České republice se pohybovala od necelých dvou let po třináct let s průměrem 6,5 roku.

Obě témata – integrace i mediální obraz uprchlíků – vyvolaly u diskutujících živé reakce. Vzhledem k omezenému prostoru je možné se zde věnovat jen některým aspektům téměř dvě hodiny trvající diskuse.

Když se řekne integrace

Integrace byla dle přítomných definována jako proces, který je oboustranný, založený na nutném kontaktu uprchlíka a cílové společnosti.

Integrace probíhá na obou stranách, není to jako, že já přijdu z Arménie a jen já se chci integrovat, ale česká společnost se integruje taky (žena 27 let, Arménie).

Azylanti nesouhlasili s tím, jak je integrace pojímána českými státními úřady – jako proces který začíná dnem udělení azylu.

Ne, ne, ne, to vůbec tak není. Začíná od prvních kroků na české zemi. Už když člověk vstupuje do Česka, tak se musí snažit pochopit, co to je za zemi a jak se chovat (žena 58 let, Bělorusko).

Za nutnou součást úspěšné integrace považovali účastníci diskuse takovou situaci, kdy se azylant sice aktivně zapojí do chodu většinové společnosti, přitom ale neztrácí pocit vlastních kořenů a může svou odlišností hostitelskou kulturu obohacovat.

Já jsem z Běloruska, už jsem starší člověk, tak je jasné, že zůstanu navždy Běloruskou, ale také se snažím integrovat do české společnosti. Věc je v tom, že každý člověk – starší i mladší – má nějakou svou mentalitu. Já si myslím, že není dobře, aby lidé, kteří sem přijdou, zapoměli kdo a odkud jsou, aby zapoměli na své kořeny. To taky není dobře. Dobrá zpráva je, že teď pražský magistrát oznámil, že bude spolupracovat se všemi národnostními skupinami, které jsou v České republice. To je moc důležitá věc, protože člověk může ztratit nebo zapomenout svou kulturu. Ani česká společnost od nás přece nemusí potřebovat stoprocentní integraci, protože je také zajímavé co my přinášíme do tohoto státu. Je to něco nového, někdy to je i něco špatného, ale také sem přinášíme dobré věci (žena 58 let, Bělorusko).

Jak „nás“ vidí média

Mezi azylanty panovala shoda, že média hrají v procesu integrace klíčovou roli, protože ovlivňují úroveň informovanosti a podílí se na formování předsudků (ať už pozitivních či negativních) většinové populace vůči uprchlíkům. Důraz však kladli i na aktivitu a vůli samotných uprchlíků integrovat se.

Člověk se sám nejdřív musí přizpůsobit novému životu (muž 28 let, Bělorusko).

Ve vztahu k médiím pak převládal kritický pohled. Dvě z účastnic popsaly negativní zkušenost s médii, která je těsně po jejich přestěhování do zrekonstruovaného domu v jihočeské vesnici vykreslila jako někoho, komu se neoprávněně dostává privilegií na úkor místních občanů.

Ze začátku, první týden po tom, co jsme dostali bydlení, jsme byli v místním regionálním deníku: podívejte se, nějací cizinci přijeli, dostali bydlení a naši Češi marně čekají, to bylo takové první přivítání... (žena 27 let, Arménie).

Naprostá shoda panovala v tom, že česká veřejnost potřebuje o uprchlících a cizincích obecně více informací a že česká média vytvářejí spíše negativní obraz o cizincích.

Existují i dobré pořady, já jsem jich pár viděl, třeba na ČT1, ale často si média vybírají jen to negativní, že třeba Ukrajinci někoho zbili, že Ukrajinci někde kradli a tak dále. A když takto hovoří o Ukrajincích, tak to jakoby do toho zahrnovali všechny obyvatele bývalého Sovětského Svazu, protože mezi nimi příliš nerozlišují. Takže oni mluví o té skupině nevzdělaných a špatných lidí a padá to na nás všechny, i na azylanty, i na ty vzdělané a kulturní, kteří by mohli být přínosem pro český stát (muž 28 let, Bělorusko).

Specifičtější kritika pak byla namířena na novináře, kteří sice mají zájem zobrazovat uprchlíky v pozitivním světle a ukazovat české veřejnosti jejich kulturu a tradice, nedokáží si však s nimi spojit nic jiného, než témata jako je tradiční kuchyně a zvyky.

Když se řekne kultura a tradice uprchlíků, tak to pro novináře skoro vždycky skončí v kuchyni. Nikoho ale nenapadne si s tebou popovídat třeba o arménské, gruzínské nebo ruské literatuře. Nikdo se tě na to neptá. Takže uprchlická kultura a tradice, to je tady hlavně jídlo (žena 27 let, Arménie).

Alternativy

V diskusi neznávala jen kritika, ale také četné návrhy, jak situaci zlepšit. Účastníci vyjmenovali různé možnosti nabourávání negativního a zjednodušujícího obrazu cizinců. Jedním z těchto návrhů byl větší důraz novinářů na zobrazování každodenního života azylantů a obecně cizinců žijících v České republice.

Já bych chtěla, aby se v médiích více mluvilo o celém tom procesu, jak tady cizinci žijí, jak pracují, ukázat, že nekradou, že také dbají na vzdělání svých dětí a tak. Aby také Češi viděli, kolik cizinců tady vlastně pracuje a jakou s nimi mají ti zaměstnavatelé zkušenost (žena 44 let, Arménie).

Obrazy z každodenního života by mohly sloužit jako dobrý protiklad k převládajícím obrazům cizinců v souvislosti s nejrůznějšími skandály.

Ono se často o cizincích píše, jen když se něco stane, když něco špatného udělají. Jen o skandálech. Málo se také propagují nevládní organizace, které v této oblasti pracují (muž 28 let, Bělorusko).

Diskutující měli také dojem, že přehnaný důraz je v médiích kladen na vykreslování hrůzných zkušeností, které je vyhnaly ze země původu. Podtrhovali potřebu běžnému čtenáři azylanty spíše přibližovat, ukazovat, že to jsou normální lidé s normálními problémy.

I když jsme jedna rodina, zažili jsme velký rozdíl v přístupu českých médií, která nás chtěla nějak ukazovat české veřejnosti. Po manželovi vždycky chtějí, aby řekl něco hrozného, co zažil v Bělorusku. A když naopak zvou mě (já mám dvě děti) tak mě vždy zvou jako takového vzorného uprchlíka, kterého je možné ukazovat, jako takového krásného pejška: „líbí se vám tady, a co dětem, taky se líbí?“ Nikdo o nás nemá zájem jako o obyčejné lidi, kteří mají podobné problémy jako Češi, jen jich možná mají trochu víc (žena 33 let, Bělorusko).

Někteří účastníci měli pocit, že jsou azylanti až příliš často zaměňováni s cizinci, kteří přišli do České republiky za prací a nikoliv z důvodu pronásledování v zemi původu.

Také je nutné lidem vysvětlovat, co to vlastně znamená být uprchlík. Uprchlíci to nejsou cizinci, kteří si sem přišli jen polepšit. Mně se přece také stýská, chybí mi má kultura, mí rodiče, naše jídlo. To je strašný problém, jak česká veřejnost cizince vnímá v jedné kupě, že jsou to Ukrajinci a je jim to jedno, napíšu, že krade a už vzniká takový zjednodušený obraz. Je důležité také napsat, že někteří sem přišli z důvodu opravdu vážných problémů a ne, že by si tu zrovna chtěli koupit barák se zahrádkou (žena 26 let, Sierra Leone).

Několik doporučení pro novináře

Tato sada doporučení je založena na individuálních odpovědích azylantů na otázku: Co byste vzkázali novinářům?, která byla položena na závěr diskuse.⁷

- více a hlouběji se zajímat o problematiku cizinců v České republice
- více se zaměřit na informace o kultuře a tradicích uprchlíků
- vzít na vědomí, že kultura není jen o jídle a o žaludku
- představit uprchlíky jako různorodou skupinu lidí s různými zkušenostmi
- psát více o vědcích, malířích, spisovatelích z řady uprchlíků, prostě o těch, kteří sem přinášejí něco zajímavého
- psát také o tom, že mnozí uprchlíci, i když mají mít stejná práva jako Češi, tak se s nimi nejedná jako s rovnými
- psát více o uprchlících z Afriky a vůbec o tom, co to znamená, že tu někdo je jako uprchlík, proč sem přišel a tak dále

⁷ Pro zachování autenticity nejsou odpovědi přeformulovány ani komentovány. Pouze v některých případech byly přeloženy z ruštiny.

- popsat snahy cizinců integrovat se do české společnosti
- poukázat na nedostatky státního integračního programu
- ukázat, jaké problémy mohou vzniknout, pokud se nebude dařit integrace cizinců, jako třeba byly bouře ve Francii nebo když vznikají oddělená ghetta
- více spolupracovat s nevládními organizacemi, které se touto problematikou profesionálně zabývají
- také více psát o práci těchto nevládních organizací, ocenit to, co dělají pro uprchlíky
- nezobrazovat jen krásný obrázek uprchlíka nebo naopak hororové příběhy jejich zážitků, ne černobílý obraz, ale více se zaměřit na problémy každodenního života obyčejné rodiny
- častěji žádat o autorizaci článků uprchlíky
- zdůraznit, že integrace cizinců je vklad do budoucnosti

Závěr

Tento text si kladl za cíl najít odpověď na otázku: jaký je obraz uprchlíků jako lidí, kteří Českou republikou jen neprocházejí či nejsou od většinové společnosti odděleni zmi uprchlických táborů, ale jako našich současných či budoucích sousedů, spolupracovníků a spoluobčanů, tedy lidí, kteří dostali možnost se v české společnosti usadit natrvalo? Analýza 43 vybraných článků ukázala, že za poslední rok byl tento obraz většinou pozitivní. Pokud se psalo specificky o azylantech, byli vykresleni jako lidé vzdělaní, s potenciálem přispět něčím zajímavým do české společnosti. Většinou se psalo o mužích a lidech mladšího středního věku. Integrace byla vykreslena jako proces nelehký, zvláště pak pro někoho, kdo musí bojovat s výukou českého jazyka a obtížně se zapojuje do pracovního procesu. Přesto však typičtí „mediální uprchlíci“ o integraci aktivně usilovali a snažili se překážky zdolávat. V mnoha případech se čtenáři dozvěděli, že jim v tom pomáhali i čeští občané. Na úrovni institucí hrají dle médií klíčovou roli obce, které rozhodují o tom, zda azylantům přidělí integrační byt. Mediální obraz této možnosti se zdá být spíše povzbudivý – obce tak totiž mohou získat státní dotaci a zkušenosti ukazují, že s azylanty většinou „nejsou problémy“. Postoj médií i občanů, kteří dostali v několika případech v médiích prostor k tomu, aby se vyjádřili ke státní integrační politice, však nebyl zcela nekritický. Veřejná diskuse tak získává na komplexitě bez toho, že by se v ní příliš prosazoval negativní postoj k uprchlíkům.

Čeho se v textech naopak nedostávalo? Jen zřídka se čtenáři dozvěděli, jak vlastně vypadají každodenní kontakty mezi uprchlíky a jejich českými sousedy, spolupracovníky či známými.

Daří se jim nacházet v Čechách přátele, daří se jim navazovat vztahy, které nejsou založeny jen na tom, že jim někdo pomáhá, ale jsou rovnocenným vztahem mezi lidmi, kteří si navzájem mají co nabídnout? Právě sociální sítě jsou totiž často nejmocnějším pomocníkem při procesu integrace, který bydlením, zvládnutím jazyka a nalezením práce zdaleka nekončí.

V úvodu tohoto textu jsem zdůraznila, že kromě analýzy mediálního obrazu uprchlíků je také důležité ptát se, jaké mají tyto obrazy důsledky pro jejich postavení ve společnosti. Na tuto otázku jsem hledala odpověď v diskusi se samotnými uprchlíky. Ačkoli tato skupina azylantů dozajista nemůže sloužit jako reprezentativní vzorek uprchlíků jako takových, důležitým poznatkem bylo, že svůj obraz v médiích vnímají spíše negativně. Zatímco je možné prostřednictvím pečlivě zvolených klíčových slov a zdlouhavého třídění vygenerovat soubor článků, které pojednávají výlučně o azylantech, v komplexní a proměnlivé realitě mediálních obrazů se tyto články mísí s množstvím dalších textů o cizincích (ať už žadatelích o azyl, nelegálních pracovnících na stavbách či aktérech organizovaného zločinu), které bývají daleko méně lichotivé a povzbudivé než články zaměřené na azylanty. Právě tyto texty a pořady o cizincích zmiňovali účastníci diskuse jako nejdůležitější faktory pro „vytváření“ veřejného mínění. V každodenním kontaktu s majoritní společností totiž není vždy zohledněno, že azylanti jsou zde naprosto legálně a sdílí většinu práv českých občanů. Většinou hraje určující roli prostá skutečnost, že z jejich vzhledu či přízvuku lze usoudit, že jde o cizince přicházející z méně rozvinutých zemí než je Česká republika.

Domnívám se tedy, že ačkoli lze tendenci pozitivního zobrazování azylantů v českých médiích považovat za hodnou ocenění, je nutné neustále klást důraz na informovanou a vyváženou prezentaci cizinců jako takových. Vodítkem, jak k tomuto nelehkému úkolu přistoupit, mohou být postřehy a doporučení samotných uprchlíků. Mnohé z nich je jistě možné vztáhnout i na zobrazování jiných skupin cizinců.

Příloha: seznam analyzovaných článků

Příběhy uprchlíků

- 07.07.2005, MF Dnes, (brm), Z českých jídel je nejlepší guláš, říká kuchař ze Srí Lanky
16.07.2005, MF Dnes, (asi), Uprchlíci měli v bývalém kině slavnost. Hráli, zpívali a ochutnávali sladkosti
11.08.2005, MF Dnes, Ivana Lesková, Cítíme se tu dobře, říká Arménka, jejíž rodina se zabydlela ve Stonavě
02.09.2005, Hospodářské noviny – Víkend, Jiří Leschtina, Nahlas proti vlastní bezmocnosti
18.11.2005, Hospodářské noviny - Víkend, Jiří Leschtina, O zapadlých očích nevolníků z Ukrajiny
10.01.2006, MF Dnes, (pav), Cítím se tu jako ve vězení, říká uprchlík z Íránu
10.02.2006, Lidové noviny, Jiřina Veselá, Čečenská rodina má nový domov
20.02.2006, Týden, Luboš Kreč, Azyl jako soužení
04.04.2006, MF Dnes, Milada Prokopová, Utekla před Lukašenkem

Těžkosti s integrací: jazyk, práce, bydlení a vztahy s majoritou

- 12.04.2005, MF Dnes, Iva Hosmanová, Žijí v Čechách, jazyk se teprve učí
14.04.2005, Právo, (ton), První azylant bude bydlet
15.04.2005, Deník Mostecka, (vok), Mostečané poprvé schovají azylanta
30.04.2005, MF Dnes, Adéla Pospíchalová, Práce je v Ústí pro azylanty málo
04.07.2005, MF Dnes, (ČTK), Uprchlíci získali v Praze desítky bytů
05.08.2005, MF Dnes, (oky), Azylanti letos oba městské byty využijí
07.09.2005, MF Dnes, (pha), Radnice rozdělila služební byty
08.10.2005, MF Dnes, (ČTK), Sokolov zvažuje byt pro azylanty
13.10.2005, MF Dnes, Tomáš Kučera, Cizinců přibývá, předsudky nemizí
14.10.2005, MF Dnes, (ČTK), Uprchlíci z Iráku dostanou peníze
21.11.2005, MF Dnes, Iva Hosmanová, Azylanti získali v kraji nové domovy
12.12.2005, Lidové noviny, (ČTK), Motejla čeká ještě rok ve funkci
13.12.2005, Lidové noviny, Jiřina Šiklová, Poděkování učitelkám jedné základní školy
20.02.2006, Týden, (red), Krutá realita šťastného uprchlíka, ale může být i hůře
04.02.2006, MF Dnes, Václav Pospíšil, Slušné zacházení nejen pro uprchlíky
15.03.2006, MF Dnes, (gal), Nejvíce azylantů přišlo z bývalého SSSR

Uprchlíká celebrita

- 18.04.2005, Hospodářské noviny, Pavel Baroch, Ázerbájdžán pustil muže, který v Česku dostal azyl
26.04.2005, Lidové noviny, (ČTK), Zadržovaný uprchlík se vrací do Česka
27.04.2005, Právo, (ČTK, zr), Ázerbájdžánský disident má dnes dorazit do ČR
27.04.2005, Lidové noviny, (ČTK), Azylanta nechtěli pustit zpět
28.04.2005, Metro, (ČTK), Ázerbájdžánský uprchlík
28.04.2005, Lidové noviny, (ČTK), Ázerbájdžánský uprchlík je zpět v ČR
28.04.2005, Hospodářské noviny, (bar), Politický uprchlík se vrátil do Česka

Další aktéři integrace: nevládní organizace a Evropská unie

- 19.10.2005, Právo, (zr), EU podpoří výuku azylantů
06.12.2005, Právo, (dan), Kupte si na burze recepty uprchlíků
05.01.2006, Právo, (ČTK), Vláda chce více integrovat azylanty
24.03.2006, Šíp, (vab, ČTK), Poradna naučí cizince najít si zaměstnání
03.05.2006, Právo, Barbora Silná, Společný oběd má sblížit
04.05.2006, MF Dnes, Magdalena Sodomková, Češi pozvou cizince na oběd
04.05.2006, MF Dnes, Vladimír Bílek, Ať na oběd přijdou úředníci
05.05.2006, Lidové noviny, (ČTK), Imigranti mají v Praze první centrum

Uprchlíci a kriminalita

- 15.09.2005, Právo, (ČTK), Krátce
23.11.2005, Právo, Tomáš Urban, Policista: svědomí mám čisté
01.12.2005, Právo, (tom), Rozsudek nad policistou odložen